

Kungl. Biblioteket
Elisabet Ahlqvist
Box 5039
102 41 Stockholm

Synpunkter på Kungliga biblioteket och Kulturrådets utredning "Lätt att hitta – lätt att låna"

Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) tackar för möjligheten att lämna kommentarer till utredningen. Vårt svar består dels av svar på enkätfrågorna och dels några ytterligare synpunkter, vilka framförs i detta brev. I beredningen av ärendet har Forum för bibliotekschefer aktivt deltagit. Det slutliga svaret är diskuterat i SUHF:s styrelse vid dess sammanträde 10-08-25. Vi använder benämningen *SUHF-bibliotek* för universitetens och högskolornas bibliotek.

Av inledningen av KB och Kulturrådets gemensamma utredning "Lätt att hitta – lätt att låna" framgår att den problemställning som utredningen bygger på är att bibliotekens medieresurser är fullt synliga på webben, men "å andra sidan försvårar lokala tolkningar av regelverk och riktlinjer den enskildes tillgång till informationen." För att kunna få stöd att lösa detta formulerar utredningen en starkt ideologiskt färgad vision om att "alla invånare skall ha samma tillgång till information, oavsett vilket bibliotek hon väljer att använda."

Man går så långt som att prata om "särbehandling" av människor beroende på vilket bibliotek de vänder sig till. "Är målet en likriktad, centralstyrd biblioteksverksamhet där alla önskemål tillgodoses oavsett kostnad? SUHF är övertygad om att en mångfald i biblioteksverksamheten och ett aktivt samarbete är en bättre väg att gå även för den enskilde medborgaren och anser att kopplingen mellan ett lokalt uppdrag för respektive bibliotek och särbehandling av människor är konstruerad: "Svårigheterna för det enskilda biblioteket att medverka i ett nationellt mediasamarbete samtidigt som det finns ett lokalt uppdrag att förhålla sig till, ska inte underskattas. Däremot är det i längden inte försvarbart att särbehandla människor beroende på vilka bibliotek de väljer att använda."

Visionen är formulerad "utan hänsyn till resursmässiga konsekvenser för biblioteken". Utredningens brist på konsekvensanalys i stort medför att dess förslag är icke-förankrade och bitvis orealistiska för SUHF-biblioteken. Utredningen konstaterar att fjärrlåneverksamheten är en mycket begränsad del av bibliotekens verksamhet (s.5) men de förslag som formuleras skulle innebära stor påverkan på de enskilda bibliotekens beslutsmöjligheter. Det görs en, i och för sig nödvändig, koppling till samordnad mediaför-

ADDRESS	E-MAIL	PHONE	MOBILE	FAX	WEBSITE
Tryckerigatan 8 SE-111 28 Stockholm Sweden	bengt.karlsson@suhf.se fredrik.andersson@suhf.se stina.andersson@suhf.se	+46 8 32 28 53 +46 8 32 05 26 +46 8 32 13 88	+46 708 32 28 53 +46 708 32 05 26 +46 708 32 13 88	+46 8 32 93 70	www.suhf.se

sörjning i stort vilket gör att konsekvenserna av förslagen går utöver dagens fjärrlåneverksamhet. Nedan vill vi peka på ett par grundläggande förutsättningar för SUHF-bibliotekens verksamhet som man inte tar hänsyn till i utredningen.

Den organisatoriska strukturen, uppdragsgivare och finansiering av universitets- och högskolebiblioteken

Högskoleförordningen reglerar att alla lärosäten skall ha ett bibliotek. Bibliotekets uppdrag och prioriteringar styrs av de enskilda lärosätena som i sin tur finansieras såväl av statliga bidrag som av externa medel från t.ex. svenska och internationella forskningsstiftelser. Med den nya redovisningsmodellen som arbetats fram av SUHF, redovisas kostnaden för biblioteken som en del av de indirekta kostnader som varje lärosäte räknar ut och som är grunden till det påslag som varje lärosäte måste begära vid ansökan om forskningsmedel. Detta i sig är ett incitament för lärosätena att hålla nere de indirekta kostnaderna. Högskolebibliotekens framgång är beroende av ett nära samarbete med respektive huvudman och en anpassning och specialisering av verksamheten efter lärosätets inriktning. Det är därför inte rimligt och inte praktiskt genomförbart att nationella regler för fjärrlåneverksamhet skall styra över de lokala uppdragen. De lokala uppdragen är utformade med målet att ge lärosätets användare bästa möjliga informationsförsörjning vilket i förlängningen gynnar alla biblioteksanvändare.

Övergången till elektronisk media

Under senaste 10 åren har de vetenskapliga biblioteken lagt allt större andel av sin förvärvsbudget på e-media. Framförallt gäller det medicinsk information där tillgången till vetenskapliga tidskrifter är central. Av Karolinska Institutets förvärvsbudget har 94% gått till e-media under de senaste åren. Södertörns högskola, en medelstor högskola med inriktning mot humaniora och samhällsvetenskap, viker ca 75% av förvärvsbudgeten till elektroniskt material. Dessutom finns det en stor mängd fritt tillgänglig vetenskaplig information på Internet som biblioteken lyfter fram. Som utredningen visar så har den elektroniska tillgången till tidskrifter medfört en drastisk sänkning av fjärrlån i form av kopieleverans. Utredningens uppdrag är att "ge förslag till ny modell för den nationella fjärrlånehanteringen utifrån ett användarperspektiv där tillgången till ny teknik och nya medier särskilt bör uppmärksammas." Utredningen uppfyller bara detta delvis genom diskussioner kring tillgängligheten till webb-kataloger i dag. Direkttillgången till e-media och konsekvenserna för fjärrlån nämns bara flyktigt och visar inte på en djupare insikt i ämnet.

Det är inte rimligt att användarna ska ta konsekvensen av att bibliotek inte på plats kan tillhandahålla en databas eller inte skickar småtryck till andra bibliotek eller att bibliotekens avtal för elektronisk dokumentleverans är otillfredsställande. (7.3)

Avtalen för e-media förhandlas fram lokalt av enskilda bibliotek eller nationellt av Kungl. Biblioteket. Motpart är framförallt internationella oftast kommersiella förlag. En viktig princip för KB i förhandlingarna var från början att fjärrlån ska vara möjligt, men i dag upplevs de möjligheterna som mycket begränsade.

I framtiden är det betydligt viktigare arbeta för att användarna kan få direkt tillgång till den information i elektroniskt format de behöver eftersom fjärrlån för digitalt material är en konstruerad omväg.

Det pågår just nu en intensiv debatt om de begränsningar som upphovsrättslagar och avtalsvillkor medför för allmänhetens tillgång till elektroniskt material, inte minst inom kultursektorn. Det är helt skilda förutsättningar för hantering av en köpt vara (t.ex. en bok) respektive hantering av en tjänst som man skrivit avtal om (t.ex. e-tidskrifter). Det är viktigt att Kungliga biblioteket aktivt driver på utvecklingen för direkt tillgång till elektroniskt material. Utredningens förslag att: "Utforma enhetliga distributionsprinciper för fysiska medier och e-medier" (8.2) måste nyanseras åtskilligt. Lagar och avtal begränsar möjligheterna samtidigt som den digitala formen medger nya möjligheter som inte bör begränsas av gamla rutiner för tryckt media. Förslaget i remissunderlaget att biblioteken skall digitalisera t.ex. kurslitteratur faller på att biblioteken inte har upphovsrätten att genomföra det.

Utredningen specificerar inte skillnaden på fjärrlån av artiklar och av böcker. När det gäller tidskriftsartiklar nyttjar forskningsbiblioteken till stor del professionella artikelleverantörer. När det gäller fjärrlån av äldre artiklar pågår uppbyggnaden av en medicinsk depå för äldre papperstidskrifter i Bålsta där flera universitetsbibliotek samarbetar om lagring och förenklad distribution så långt upphovsrättslagen medger av artiklar ur dessa tidskrifter.

Sammanfattning

SUHF stöder ett samarbete mellan biblioteken för att möjliggöra bästa möjliga informationsförsörjning. SUHF är för en gemensam katalog och förbättrade, automatiserade tjänster för fjärrlånehantering och samordnade transporter som kan generera kostnadsbesparingar på sikt.

Att betrakta hela biblioteksväsendet som en organisation som användarna fritt kan beställa ifrån är inte förenbart med de organisatoriska- och finansieringsmodeller för olika bibliotek som finns i dag och som knappast kommer att ändras i grunden under överskådlig tid. Fjärrlån bör även fortsatt att vara ett komplement när materialet inte går att förvärva på vanligt vis i och med att kostnaderna totalt oftast blir högre för ett fjärrlån än ett förvärv. Genom att specialisera sig på det egna lärosätets inriktning kan universitets- och högskolebiblioteken även bli ett stöd till hela biblioteksverksamheten. Att samarbeta regionalt om medieinköp är inte relevant för forskningslitteratur där det ämnesspecifika är viktigare. Att sätta centrala regler för mediasamarbete före det egna lärosätets behov är varken möjligt eller önskvärt.

För Sveriges universitets- och högskoleförbund
Enligt uppdrag

Bengt Karlsson
Generalsekreterare